

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра літературознавства імені Володимира Моренця

Кваліфікаційна робота

на тему: «**Екзистенційні мотиви у творчості Миколи Куліша та Віктора
Домонтовича**»

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальності

035.01 Філологія (українська мова та
література)

Андрієнко Ірина Олександрівна

Керівник: Мазін Д. М.

кандидат філологічних наук, доцент

Зміст

Вступ	3
2. Огляд літератури	6
2.1 Екзистенціалізм як філософська течія	6
2.2 Екзистенціалізм в літературі	14
3. Теоретичні засади.....	18
3.1 Висвітлення теоретичних поглядів на екзистенційні мотиви в літературі	18
3.2 Актуальність екзистенціалізму в українській літературі	20
4. Аналіз творчості Миколи Куліша.....	22
4.1 Огляд літературного доробку Миколи Куліша.....	22
4.2 Екзистенційні мотиви в творі «Народний Малахій».	24
4.3 Екзистенційні мотиви в творі «Маклена Граса».	27
5. Аналіз творчості Віктора Петрова-Домонтовича.....	31
5.1 Огляд літературного доробку Віктора Домонтовича	31
5.2 Екзистенційні мотиви у творі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком».	33
5.3 Екзистенційні мотиви у творі В. Домонтовича «Доктор Серафікус».	36
6. Порівняння трактування екзистенційних тем у творах М. Куліша та В. Домонтовича	40
7. Висновок	43
8. Джерела:	45

Вступ

Екзистенціалізм, філософська течія, зосереджена на дослідженні людської екзистенції та індивідуальної свободи, мала глибокий вплив на літературу протягом усього 20-го століття. Ця робота присвячена дослідженню екзистенційних мотивів, присутніх у творах двох видатних українських письменників, Миколи Куліша та Віктора Домонтовича.

Українська література 20-го століття пережила період величезних соціальних, політичних і культурних потрясінь. Від років, що передували більшовицькій революції, до Другої світової війни та радянської доби, Україна пережила значні трансформації, які сформували досвід і перспективи її народу. Перед обличчям цих викликів письменники звернулися до літератури як до засобу вирішення екзистенційних питань існування, індивідуальності та боротьби за віднайдення сенсу в мінливому світі.

Микола Куліш та Віктор Домонтович стали впливовими голосами в цьому літературному ландшафті, досліджуючи глибини людської свідомості та складнощі людського буття. У своїх творах вони заглиблювалися в екзистенційні проблеми, що пронизували українську свідомість у цю бурхливу епоху. Куліш, відомий своїми п'єсами і Домонтович, відомий своєю прозою, використовували свої літературні таланти, щоб передати глибокі екзистенційні дилеми, з якими стикалися люди в українському суспільстві.

Творчість М.Куліша та В.Домонтовича отримала значну увагу критиків та літературознавців. Серед сучасних дослідників варто виділити *праці Юрія Шевельова (Шереха), Пелешенко Олени, Кодак Миколи, Блохіної Наталії*, які досліджували творчість Миколи Куліша. Важливо згадати *праці Пелешенко Наталії, Брюховецького В'ячеслава, Юрія Шевельова* та безсумнівно Віри Агеєвої, які досліджували творчість Віктора Домонтовича. Також важливим до зазначення є проєкт Ростислава Семківа та Віри Агеєвої «Шалені авторки», в якому розбиралась творчість Домонтовича.

Що ж до філософської проблематики, і частково екзистенціальних мотивів, вони розглядаються у праці/працях *Павлишин Людмила, Назаревич Лесі, Стеценко В., Лисоколенко Тетяна, Карпань Ірина, Рогова Олена*.

Разом із тим, необхідний системний аналіз проявлення екзистенційних мотивів у творах Миколи Куліша та Віктора Домонтовича, адже вони приділяли особливу увагу місцю індивіда в історичному контексті буття, проблемі непростого вибору, який має робити особистість у щоденному існуванні.

Метою цього дослідження є вивчення прояву та значення екзистенційних мотивів у літературних творах Миколи Куліша та Віктора Домонтовича. Аналізуючи їхні тексти, ми прагнемо зрозуміти, до яких екзистенційних тем ці автори звертаються і як зображують боротьбу, з якою стикаються особистості перед обличчям суспільних, політичних та історичних викликів. Це дослідження сприятиме глибшому розумінню української літератури, екзистенціалістської думки та перетину між філософією і художнім вираженням.

Це дослідження є **актуальним** з огляду на потребу всебічного аналізу української літератури через екзистенціальну призму. Дослідження екзистенційних мотивів у творчості Куліша та Домонтовича пропонує цінне розуміння унікального досвіду, перспектив та боротьби українців у бурхливий період, позначений політичними потрясіннями, соціальними трансформаціями та пошуками національної ідентичності.

Крім того, це дослідження пов'язує українську літературу з ширшою європейською екзистенціалістською традицією, сприяючи міжкультурному дослідженню екзистенціальних тем та їхнього різноманітного вираження в різних літературних традиціях. Розміщуючи твори Куліша та Домонтовича в ширшому літературному та філософському ландшафті української та європейської літератури, це дослідження має на меті встановити зв'язки з іншими видатними письменниками та мислителями-екзистенціалістами. Воно покликане сприяти глибшому розумінню української літератури,

екзистенціалістської думки та взаємодії між літературою, філософією і людським досвідом.

Ми ставимо перед собою такі **завдання**:

1. Виявити та проаналізувати наявність екзистенційних мотивів, таких як відчуження, особистісна ідентичність, свобода та пошук сенсу у вибраних творах Миколи Куліша та Віктора Домонтовича.
2. Дослідити, як ці письменники зображують екзистенційну боротьбу, з якою стикаються особистості в соціально-політичному та історичному контексті України 20-го століття.
3. Дослідити наративні техніки, стилістичні прийоми та літературні інновації, які використовують Куліш і Домонтович для передачі екзистенційних тем та ідей.

2. Огляд літератури

2.1 Екзистенціалізм як філософська течія

Серен К'єркегор вважається однією з ключових фігур у розвитку екзистенціалізму - філософської течії, яка досліджує природу людського існування, свободи та індивідуальності. Філософія К'єркегора глибоко вкорінена в екзистенціальних проблемах і дає цінне розуміння людського буття.

К'єркегор підкреслював важливість суб'єктивної істини, яку він вважав глибоко особистою, а не об'єктивною та універсальною. Він стверджував, що люди повинні протистояти парадоксам існування і здійснювати суб'єктивні стрибки віри, щоб жити автентично. На думку К'єркегора, об'єктивні істини не можуть охопити всі складнощі людського існування, і саме в царині суб'єктивного досвіду людина знаходить сенс і справжність. Але важливо зазначити, що суб'єктивізм за К'єркегором породжується із віри (християнської): « Віра - це якраз такий парадокс, згідно з яким одиничний індивід як одиничне стоїть вище за загальне...»[20.].

К'єркегор вважав тривогу і страх невід'ємними аспектами людського існування. Він стверджував, що люди стикаються з тривогою, коли стикаються з широкими можливостями і невизначеностями життя. Ця екзистенційна тривога виникає з усвідомлення свободи і відповідальності за вибір. За К'єркегором, люди повинні протистояти цій тривозі і робити вибір, незважаючи на невід'ємну невизначеність існування: «Етичним вираженням дії Авраама було прагнення вбити свого сина, релігійним же - прагнення принести його в жертву; проте в цьому протиріччі закладено той самий страх, який цілком здатний позбавити людину сну; і все ж Авраам не був би тим, хто він є, без такого страху» [20.] Адаже навіть за поняттям того, що сутність передує існуванню, вибір всеодно доводиться робити людині. Таким чином навіть зважаючи на біблійну тезу про визначеність наперед людського життя Богом, людина не знає плану, відповідно вибір робить самостійно, а від того стикається з відчуттям тривоги та страху стосовно правильності свого вибору.

Релігія відіграла значну роль у філософії К'єркегора. Він досліджував відносини між вірою і розумом, стверджуючи, що справжня віра виходить за рамки раціональності і вимагає суб'єктивного стрибка: «А від того віра – це не якесь естетичне хвилювання, а щось набагато більш високе; якраз через те, що їй передуює самозречення, вона не може бути неопосередкованим рухом серця, але тільки парадоксом наявного існування»[20.] К'єркегор наголошував на важливості стосунків людини з Богом і розглядав релігійне існування як шлях до самореалізації та спосіб орієнтуватися в складнощах буття.

К'єркегор наголошував на важливості етичної відповідальності та необхідності для людей робити вибір, який узгоджується з їхніми цінностями та переконаннями. Він стверджував, що етичний вибір пов'язаний з ризиком і невизначеністю, часто вимагаючи від людей стрибка віри. Цей стрибок передбачає прийняття рішень, заснованих на особистих переконаннях, і прийняття наслідків, навіть якщо вони непевні або складні. Так, наприклад Авраам, під час виконання волі божої, кричить Ісаакові про те, що це вибір його власний, а не божий. Він це зробив, для того, аби Ісаак не втратив віру в Бога, а відповідно зробив вибір, який правильний з точки зору його власних цінностей та переконань.

Важливий внесок у філософію зробив Фрідріх Ніцше. Його філософські ідеї містять критику раціональності та традицій, закликаючи до бунту проти цих понять. Ніцше піддавав сумніву уявлення про те, що розум і логіка є остаточними арбітрами істини, і наголошував на важливості індивідуальних поглядів та інтерпретацій.

Ніцше стверджував, що традиційна західна філософія, яка сягає корінням в епоху Просвітництва, надмірно вірила в розум і раціональність як основний засіб розуміння світу. Він вважав цю довіру до раціональності обмежуючою і вірив, що вона пригнічує індивідуальну творчість, пристрасть та інстинктивні потяги. Ніцше розглядав розум як інструмент, що слугує інтересам можновладців і накладає штучні обмеження на людський потенціал.

Крім того, Ніцше критикував вплив традицій та усталених моральних цінностей, які, на його думку, часто вкорінені в суспільних умовностях та успадкованих віруваннях. Він називав це "рабською мораллю" і стверджував, що вона пригнічує індивідуальність і стримує вираження справжніх бажань і пристрастей. Ніцше закликав до повстання проти таких традиційних моральних кодексів, вважаючи, що вони заважають людському процвітання і перешкоджають появі неординарних особистостей, здатних перевершити загальноприйняті норми і створити нові цінності.

Замість того, щоб дотримуватися усталеної раціональності та традицій, Ніцше виступав за більш інстинктивний та пристрасний підхід до життя. Він оспівував "волю до влади", яку вважав фундаментальною рушійною силою людських дій і творчості. Ніцше заохочував людей приймати свої бажання, пристрасті та інстинкти як засіб утвердження власної індивідуальності та досягнення особистої самореалізації.

Бунт Ніцше проти раціональності та традицій є частиною його ширшої критики традиційних західних цінностей та заклику до переоцінки всіх цінностей. Він прагнув кинути виклик панівним нормам і заохотити більш автентичний і творчий спосіб життя, який дозволив би людям вийти за межі суспільних обмежень і розкрити свій потенціал.

Хоча Фрідріх Ніцше передував формальному виникненню екзистенціалізму як філософської течії, його ідеї мали значний вплив на екзистенціалістську думку. Існує кілька зв'язків між ідеями Ніцше та екзистенціалізмом:

Критика раціональності: Як Ніцше, так і екзистенціалісти критикують надмірну залежність від раціональності та обмеження, які вона накладає на розуміння людського існування. Вони стверджують, що раціональність сама по собі є недостатньою для розуміння складності людського досвіду та екзистенційних питань, пов'язаних із сенсом, свободою та автентичністю.

Наголос на індивідуальності: І Ніцше, і екзистенціалісти підкреслюють важливість індивідуальності та відмову від відповідності суспільним нормам і конвенціям. Вони виступають за культивування власних унікальних цінностей, переконань і самовираження, а не за відповідність зовнішнім стандартам.

Відмова від об'єктивного значення: Ніцше та екзистенціалістів об'єднує відмова від ідеї об'єктивного сенсу або мети в житті. Вони стверджують, що люди повинні протистояти відсутності вродженого сенсу і створювати власні суб'єктивні сенси через свій вибір і дії.

Прийняття автентичності: І Ніцше, і екзистенціалісти наголошують на прагненні до автентичності. Вони заохочують людей прийняти свою справжню сутність, звільнитися від суспільних обмежень і жити відповідно до власних цінностей і пристрастей. «А якщо глянути аж на [к]інець цього незмірного процесу, туди, де на дереві визрівають нарешті плоди, де суспільство та його моральність звичаїв являють нарешті те, для ного вони були тільки засобом, то найстиглишим плодом цього дерева перед нами зостане суверенний індивід, тотожний лише самому собі, незалежний, надморальний індивід...»[27.]

Воля до влади і воля до існування: Концепція "волі до влади" Ніцше перегукується з екзистенціалістським акцентом на індивідуальній свободі та волі до існування. Обидві концепції підкреслюють важливість особистої активності та відповідальності за творення і формування власного існування.

Критика традиційної моралі: Ніцше та екзистенціалісти критикують традиційні моральні цінності і ставлять під сумнів їхнє походження та легітимність. Вони закликають до переоцінки панівних моральних кодексів і пошуку альтернативних етичних засад, заснованих на індивідуальній відповідальності та особистих цінностях. «Кожна мораль, на противагу *laissez aller*, поблажливості й попуску, — це своєрідна тиранія щодо «природи» і щодо «розуму», але ця обставина зовсім не заперечує моралі, бо проголошувати, що будь-яка тиранія і будь-яка нерозважливість неприпустимі, знову довелось б із позицій якоїсь моралі». [27.]

Екзистенціалізм, як його бачив Жан-Поль Сартр, - це філософська течія, яка наголошує на існуванні особистості та безглуздості життя за відсутності вищої сили. Екзистенціалізм Сартра часто називають "екзистенціальним гуманізмом", оскільки він ставить людину в центр філософського дослідження. До того ж, його робота на цю тему має назву «Екзистенціалізм – це гуманізм».

Сартр стверджував, що людина є фундаментально вільною, але ця свобода пов'язана з великою відповідальністю. Ми вільні у виборі власних цінностей, переконань і дій, але ми також повинні брати на себе відповідальність за наслідки цього вибору. Це може бути непростим завданням, оскільки вимагає від нас визнання того факту, що наше життя, зрештою, не має сенсу у великій схемі речей. Не існує наперед визначеної мети чи сенсу нашого існування, і ми повинні творити власний сенс через наш вибір та дії. Існування передує сутності.

Однією з найвідоміших ідей Сартра є його концепція "екзистенційного страху", або почуття страху чи тривоги, що виникає через усвідомлення власної смертності та остаточної безглуздості нашого життя. Цей страх може бути паралізуючим, але Сартр вважав, що він також є невід'ємною частиною людського досвіду. Завдяки протистоянню порожнечі сенсу і створенню власних цінностей та значень, ми можемо знайти мету і реалізацію у своєму житті.

Іншим ключовим аспектом екзистенціалізму Сартра є його наголос на автентичності. Автентичність для Сартра означає бути вірним собі та власним цінностям, а не відповідати суспільним нормам чи очікуванням. Сартр вважав, що суспільство часто нав'язує людям фальшиві цінності та переконання, і що кожен з нас повинен звільнитися від цих обмежень і жити згідно з власним автентичним "я".

Альбер Камю був ще одним видатним філософом, який мав особливе бачення екзистенціалізму. Хоча між ідеями Камю та Сартра є схожість, між ними є й деякі важливі відмінності.

Як і Сартр, Камю вважав, що життя за своєю суттю безглузде і що людина повинна створювати власний сенс своїми діями. Однак Камю також наголошував на важливості прийняття абсурдності життя, а не намагання вийти за його межі через пошук сенсу чи мети. (Цей мотив ми побачимо у Куліша)

Іншим ключовим аспектом екзистенціалізму Камю є його акцент на розрізненні усвідомлення абсурду людиною, та його прийнятті: «З тієї миті, як абсурдність усвідомлюється, вона стає найнестерпнішою з усіх пристрастей. Але питання полягає в тому, щоб вияснити, чи можна жити такими пристрастями, чи можна прийняти їхній наріжний закон...» [6.]

Концепція абсурду Альбера Камю є центральною темою його філософії і має тісний зв'язок з екзистенціалізмом. За визначенням Камю, абсурд означає внутрішнє протиріччя між людським прагненням до сенсу і мети та ірраціональністю і байдужістю всесвіту. Згідно з Камю, всесвіт позбавлений будь-якого вродженого сенсу чи мети. Він діє за власними законами, які часто байдужі до людських турбот. Перед обличчям цієї невід'ємної безглуздості людина інстинктивно шукає сенс і мету у своєму житті.

Камю стверджував, що є три відповіді на абсурд: фізичне самогубство, філософське самогубство, різновидом якого є релігійна віра, і прийняття абсурду. Філософське самогубство - це акт втечі або уникнення абсурду шляхом прийняття догматичної системи вірувань або всеосяжного філософського пояснення, яке дає відчуття сенсу і мети. Релігійна віра передбачає довіру до вищої сили або надприродної сутності, яка надає сенс і мету. Камю, однак, відкидав обидві ці відповіді як форми втечі від фундаментальної абсурдності існування.

Натомість, Камю виступав за третю відповідь: прийняття абсурду. Прийняття означає визнання невід'ємної безглуздості життя, водночас приймаючи і стверджуючи його. Це передбачає визнання абсурдності існування і знаходження сенсу та цінності в суб'єктивному досвіді життя. Це може включати цінування краси світу, участь у творчих починаннях, культивування

особистих стосунків і прийняття свободи та автономії індивідуального існування.

На думку Камю, прийняття абсурду - це не покірність чи відчай, а радше утвердження життя в усій його складності. Воно передбачає мужнє визнання суперечливої природи людського існування і готовність повноцінно жити перед обличчям абсурду. Приймавши абсурд, людина може віднайти відчуття свободи, автентичності та сенсу посеред, здавалося б, безглузлого світу: «Жити — це будити до життя абсурд. Будити його до життя — це насамперед дивитися йому просто у вічі» [6].

Поняття абсурду у Камю тісно пов'язане з екзистенціалістською думкою, оскільки воно підкреслює боротьбу людини за пошук сенсу та мети у світі, де немає об'єктивного значення. Воно підкреслює важливість індивідуальної відповідальності, свободи та суб'єктивного пошуку сенсу перед обличчям екзистенційних питань.

Отже, спираючись на ідеї наведених вище філософів ми можемо виокремити такі основні засади філософії екзистенціалізму:

Існування передує сутності: Екзистенціалізм підкреслює, що існування людини має перевагу над будь-якою заздалегідь визначеною сутністю чи наперед визначеною природою. Люди розглядаються як вільні та відповідальні суб'єкти, які визначають себе через свій вибір та дії.

Автентичність та індивідуальність: Екзистенціалізм робить сильний акцент на автентичності, заохочуючи людей бути вірними собі, приймати свою унікальність і жити згідно з власними цінностями та переконаннями, а не відповідно до суспільних очікувань.

Абсурд і пошук сенсу: Екзистенціалісти визнають невід'ємну абсурдність людського існування, зіткнення між прагненням людини до сенсу та очевидною безглуздістю всесвіту. Людині доводиться протистояти абсурду і створювати власний суб'єктивний сенс життя через свій вибір і дії.

Страждання і свобода: Екзистенціалізм визнає досвід екзистенційного страждання або тривоги, що виникає через свободу і відповідальність вибору. Свобода творити власні цінності та тривога, яку вона приносить, розглядаються як фундаментальні аспекти людського існування.

Відповідальність і особиста активність: Екзистенціалізм підкреслює індивідуальну відповідальність та особисту активність. Кожна людина несе відповідальність за свої дії та наслідки цих дій, а також за формування власного існування та сенсу, який вона в ньому знаходить.

Відмова від об'єктивної моралі: Екзистенціалізм часто відкидає ідею об'єктивної чи універсальної моралі. Натомість моральний вибір розглядається як суб'єктивний і залежний від контексту, що вимагає від людини прийняття автентичних і відповідальних рішень, заснованих на її власних цінностях і розумінні.

Екзистенційний вибір і зобов'язання: Екзистенціалізм підкреслює важливість вибору та зобов'язань у житті. Акт вибору і прихильності до певного способу дій або набору цінностей розглядається як вирішальний для особистісного зростання, самовизначення і розвитку осмисленого існування.

2.2 Екзистенціалізм в літературі

Екзистенціалізм мав значний вплив на європейську літературу, впливаючи на теми, перспективи та стилі різних авторів. Багато європейських літературних творів заглиблюються в екзистенційні теми, такі як пошук сенсу, боротьба особистості зі свободою та відповідальністю, протистояння абсурдності життя, дослідження особистої ідентичності та автентичності. Екзистенціалістська література часто зосереджується на складних, інтроспективних персонажах, які борються з екзистенційними питаннями та долають виклики буття. Ці персонажі можуть переживати внутрішні конфлікти, екзистенційні кризи або вирушати в подорож до самопізнання.

Екзистенціалізм зображує персонажів, які відчувають себе відчуженими або відірваними від суспільства, підкреслюючи їхнє почуття ізоляції та роз'єднаності. Прикладом цього слугують «Замок», «Перевтілення», «Процес» Ф. Кафки; «Сторонній» Камю, «Чуже обличчя» Кобо Абе, тощо. Ці роботи досліджують напругу між особистістю та соціальними структурами, які часто нав'язують конформізм та обмежують особисту свободу.

Екзистенціалістська література часто надає пріоритет суб'єктивним переживанням і внутрішнім переживанням персонажів. Вона заглиблюється в їхні думки, емоції та сприйняття, щоб дати уявлення про їхні екзистенційні

дилеми та складнощі людського існування: «Перевтілення» Ф. Кафки, «Чуже обличчя» Кобо Абе, «Маклена Граса» М. Куліш.

Автори-екзистенціалісти часто використовують символізм і метафору для дослідження екзистенціальних концепцій і передачі філософських ідей. Ці літературні прийоми уможлиблюють багаторівневу інтерпретацію та запрошують читачів до роздумів на екзистенційні теми на різних рівнях, що відображено у таких творах : «Нудота» Сартра, «Процес», «Замок» Кафки, «Доктор Серафікус» Домонтовича.

Екзистенціалісти надають великого значення індивідуальній свободі, вважаючи її найвищою формою життя. Вони сприймають існування людини як драматичну подорож самопізнання і самореалізації. Поняття "чужого світу" та "аутсайдера" підкреслює протистояння екзистенціального героя суспільним нормам, інституціям та зовнішнім силам, які нав'язують людині свою волю та ідеали.

Екзистенціалісти стверджують, що світ хаотичний і позбавлений вродженого сенсу чи логічного порядку. Вони підкреслюють, що людське існування передуює будь-якій фіксованій сутності чи наперед визначеній природі. Саме в ізольованому, емпіричному існуванні індивіда екзистенціалісти знаходять справжню реальність. Літературні твори екзистенціалістів зображують внутрішні протиріччя, відчуження та абсурд, які переживає особистість у боротьбі за осмислення ірраціонального та непередбачуваного світу.

Відчуження та абсурд - взаємопов'язані поняття, які досліджують письменники-екзистенціалісти. Відчуття відчуження людини виникає через її вигнання у всесвіті, відірваність від інших та боротьбу за сенс і мету в абсурдному за своєю суттю світі. Екзистенціалісти стверджують, що люди проєктують на світ власні дії та суб'єктивні погляди, вбачаючи в ньому лише те, що хочуть бачити. Стан абсурду, описаний Альбером Камю, представляє метафізичний стан людини у світі.

Екзистенціалізм у своїй основі протистоїть абсурдності існування. Він визнає, що люди закинуті у світ без їхньої згоди, піддаючись неминучості смерті. Екзистенційна подорож передбачає постійний пошук сенсу, мети та автентичності перед обличчям цього абсурду. Вона вимагає від людини жертвувати собою, в метафоричному сенсі, щоб виправдати власне існування.

Гричаник Наталія у своїй статті виокремлює такі стовпи філософії екзистенціалізму, якими послуговувалися письменники-екзистенціалісти:

Звернення до суб'єктивного досвіду; буття людини формує її як унікальну особистість.

Межова або прикордонна ситуація; кризовий період в житті який стимулює персонажа до титанічних змін в його свідомості, поведінці, ставленні до навколишнього світу.

«Екзистенційний вибір та воля» [11].

Два варіанти поведінки екзистенційної особистості: бунтівна та покірна, але не дає зовнішньому вплинути на себе.

В українську літературу екзистенціалізм приходить в кінці XIX – початку XX століття, в час надзвичайно кризовий для України. Політичні перепитії, соціальні проблеми, війна, боротьба за незалежність та створення УРСР – все це слугувало зміні настроїв в суспільстві та, відповідно, в літературі. Назаревич описує ці зміни так: «У літературі зникла шаблонна манера писання, стиль став уривчастими, використовувались прийоми потоку свідомості, внутрішніх монологів; у діалогах з'явилися риси розкріпаченої мови, яка й визначає буття людини у світі. Так художнє письмо творчо засвоює ідеї філософії екзистенціалізму, де на перше місце висунуто категорії абсурду буття, страху, відчаю, самотності, страждання, смерті, сутності, індивідуальності, суб'єктивності, часу.» [24.] Описаний період в житті українців був одним із багатьох прикордонних ситуацій про які описував Ясперс. Лєп'охін трактує їх так: «Вагомість граничних ситуацій у літературі екзистенціалізму полягає у

їхньому формулюванні екзистенціальної людини, «людини абсурду».[43.]. Українські письменники, які самі опинилися в межовій ситуації, впроваджують її і в текст, змушуючи персонажа усвідомити свою екзистенцію. Таким чином письменники описували людину тогочасного суспільства такою, якою вона мала б бути на їхній погляд – свідомою, бунтівною, песимістичною, сповненою трагізму. До того ж, якщо в європейській літературі створенню межових ситуацій частіше слугували зовнішні чинники такі як війни, катаклізми, революції, тощо, то для українського екзистенціалізму характерне виокремлення національної проблеми як провокатора межової ситуації. До такого мотиву звертається Домонтович у творі «Без ґрунту». А ось як Василюшин описує цей мотив у творі Ю.Косача: «Герої твору «Еней і життя інших» - емігранти, розкидані по світу. Хоча й Микола Ірин, і Галочка, і письменник Вадим Васильович, і професор Кравчук з Божком волею чи неволею занурюються в історичні процеси, які відбуваються в Україні, -, їх, ніби за законом Архімеда, виштовхує звідти якась сила і знову викидає за межі України в чужі землі.» [9.]. Втрата можливості бути в одному просторі з людьми тої самої національної свідомості, менталітету, провокує відчуття елієнізму, відчуження. До всіх факторів провокуючих межову ситуацію, що зображали європейці, українські письменники додають питання національної ідентичності, усвідомлення себе як частини народу, на території його перебування чи за її межами, це впливає на усвідомлення людиною свого значення, суті, перед лицем пусого, безпомічного світу.

3. Теоретичні засади

3.1 Висвітлення теоретичних поглядів на екзистенційні мотиви в літературі

Дослідження екзистенційних мотивів у літературі завжди було цікавим і тривалим предметом дослідження як для науковців, так і для літературних ентузіастів. Укорінена в екзистенціалістській філософії, що виникла у 20-му столітті, ця галузь дослідження заглиблюється у глибокі та універсальні теми, пов'язані з людським існуванням, ідентичністю, свободою та пошуком сенсу. Теоретичні погляди на екзистенціальні мотиви в літературі пропонують багате розмаїття перспектив, даючи уявлення про складну природу людського досвіду та фундаментальні питання, які виникають при зіткненні з загадковими аспектами життя. Вивчаючи праці видатних філософів і літераторів, які сформували екзистенціалістський дискурс, ми можемо виявити різноманітні способи, у які література фіксувала і передавала екзистенційні труднощі, з якими стикалися люди в різних культурах і в різні часи. Це дослідження не лише проливає світло на тонкощі літературного вираження, але й спонукає до глибших роздумів про стан людини, суспільні норми та глибокий вплив екзистенціальної думки як на мистецьку сферу, так і на ширший культурний ландшафт.

Тетяна Лисоколенко, Ірина Карпань та Олена Рогова у своїй праці «Український екзистенціалізм: поміж філософією та літературою» дослідили своєрідність реалізації екзистенціалізму в контексті української філософської та літературної спадщини. Завдання дослідження - обґрунтувати феномен українського екзистенціалізму та продемонструвати синкретичну єдність його філософського та літературного аспектів. Автори обстоюють позицію, що український екзистенціалізм є своєрідним переломленням ідей, які виникають і розвиваються в межах європейської філософської традиції.

Криворучко З. С. описує проблему розкиданості письменників, яких можна зараховувати до екзистенціалістів, у часовому просторі. Відповідно, складно усистемнити літературу цього напрямку та чітко визначити часові рамки. Проте можливо окреслити стильові домінанти, що супроводжують екзистенціалізм в літературній площині: «інтерпритація проблеми вибору героя, емоційність, психологізм, публіцистичність (спрямованість на сьогодення) та притчевий пласт («міфологічність»).[17.]. Криворучко звертає увагу й на період розквіту напрямку екзистенціалізму в літературі а саме ХХ століття.

Назаревич Л. Т. у своїй дисертації аналізує малу українську прозу кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. на виявлення екзистенціалізму. Науковиця виділяє трагізм персонажів тогочасних творів, який проявлявся «... на рівні мотивів страждання через самотність, через розрив із землею та рідними, через небажання смерті, через нерозуміння та несприйняття оточуючими».[24.]. Хоч, в українській літературі не виокремився стиль екзистенціалізму як окремого, мотиви екзистенційні були присутні у творах Сковороди, Кобилянської, Винниченка, Коцюбинського, Стефаніка та інших письменників.

3.2 Актуальність екзистенціалізму в українській літературі

Екзистенціалізм як філософська та літературна течія справив глибокий вплив на різні літературні традиції в усьому світі. У контексті української літератури екзистенціалістські теми та ідеї стали потужною лінзою, крізь яку автори досліджували складнощі людського існування, індивідуальної свободи та пошуку сенсу в суспільстві, що стрімко змінюється.

Екзистенціалізм надав українській літературі філософську основу для заглиблення в глибини людської свідомості та складнощі суб'єктивного досвіду. Українські автори використовували екзистенціалістські теми, щоб дослідити внутрішні думки, емоції та екзистенційні дилеми своїх персонажів. Використовуючи інтроспекцію та інтроспективну оповідь, ці літературні твори заглиблюються у фундаментальні питання екзистенції, особистої ідентичності та пошуку автентичності.

Екзистенціалізм пропонує потужну лінзу для зображення особистої та суспільної боротьби в українській літературі. Досліджуючи такі теми, як відчуження, тривога та абсурдність життя, українські автори відобразили екзистенційні кризи, з якими стикаються люди у швидкозмінному та турбулентному світі. Ці твори часто зображують персонажів, які борються з

викликами свободи, відповідальності та наслідками свого вибору.

Представляючи внутрішню боротьбу своїх персонажів, українські автори висвітлюють універсальний стан людини та екзистенційні труднощі, які виходять за межі культурних кордонів.

Екзистенціалізм також відіграв значну роль у формуванні дискурсу про українську ідентичність у літературі. Українські автори використовували екзистенціалістські теми, щоб дослідити складнощі національної свідомості, пошук ідентичності перед обличчям історичних та політичних викликів, а також напругу між індивідуальністю та колективною приналежністю. У своїх творах вони досліджують екзистенційні виміри української ідентичності, розмірковуючи над культурною спадщиною, історичною травмою та пошуком самовизначення у складному соціально-політичному ландшафті. Залучення української літератури до екзистенціалізму породжує різноманітні погляди на екзистенціальний стан. Це збагачує екзистенціалістський канон, розширюючи його межі та сприяючи кращому розумінню багатогранності людського існування.

Включення екзистенціалістських тем в українську літературу створює плідний ґрунт для майбутніх порівняльних досліджень. Науковці можуть досліджувати паралелі та розбіжності між українськими екзистенціалістськими творами та творами інших європейських країн. Вивчаючи спільні екзистенційні проблеми, різні культурні контексти та унікальний історичний досвід, порівняльні дослідження можуть пролити світло на універсальні аспекти людського існування, водночас висвітлюючи специфіку українського літературного самовираження.

Отже, актуальність екзистенціалізму для української літератури полягає в його здатності встановити зв'язок з європейською екзистенціалістською літературою, пропонуючи можливості для порівняльних досліджень і збагачуючи ширший екзистенціалістський дискурс. Інкорпоруючи екзистенціалістські теми, українські автори сприяють кращому розумінню

людського буття, водночас виводячи на перший план свої унікальні перспективи та культурний контекст. Ця взаємодія не лише розширює екзистенціалістський канон, але й висвітлює складнощі української національної ідентичності та прокладає шлях для майбутніх порівняльних досліджень у цій царині.

4. Аналіз творчості Миколи Куліша

4.1 Огляд літературного доробку Миколи Куліша

Микола Куліш (1892-1937) - видатний український драматург, і літературний діяч. Він відіграв значну роль у розвитку української літератури, особливо в жанрі драми. Відомий своїм новаторським та експериментальним підходом, Куліш у своїх творах часто досліджував соціальні та політичні теми, відображаючи бурхливий період української історії, в якому він жив. Як зазначає критик у поясненні до «Шостої симфонії Миколи Куліша» Ю. Шереха, Кулішеві твори «97» та «Комуна в снігах» не мали стільки ж глибоке наповнення як його пізніші роботи. Ці п'єси – початок пошуків правди. «Справжній Куліш почався зустрічами з Курбасом і «Народнім Малахієм»»[40.]. З цього моменту, драматург починає розбирати питання поєднуваності індивіда із суспільством, визначати його місце в світі. Він звертає на шлях пошуку суті життя людини, причини вартісності людської екзистенції. Але твори його сповнені печаллю, темним песимізмом, та віянням смерті.

Юрій Шевельов (Шерех) назвав свою статтю про творчість Куліша «Шоста симфонія Миколи Куліша», порівнюючи літературний шлях драматурга із, власне шостою симфонією Чайковського. Він ідеально розподілив твори Куліша

за композиціями музиканта, які своєю мелодією підкреслювали емоційне тло п'єс.

Перший важливий твір Миколи Куліша – «Народний Малахій» як його пояснює описом до першого музичного твору шостої сифонії Шерех: «Фагот м'яко підносить першу тему в поступовому наростанні, що підкреслює її мінорний характер».[40.]. І дійсно «Народний Малахій» дійсно обережно прочиняє двері до питання про знищення форми людини, і виокремлення її сутності, через реформу Стаканчика. Проте це не вдається герою, від того у неї «мінорний характер».

Другий твір - «Мина Мазайло» - Шевельов описує як музичний твір симфонії Чайковського у ритмі 5/4 та з рештками «традиційного скерца». Такий ритм є незвичним для людського вуха, він нерівний, кривий, йде ніби шкутильгає. До того ж скерцо з італійської перекладається як жарт, відповідно, це чудово описує п'єсу «Мина Мазайло». Персонажі твору у своїх намаганнях вивчити мову із силою «правильних проізношень» спотворюють, що свою рідну українську, що таку їм бажану московську. Ця крива вимова, наче ритм 5/4, а їхні мотивації балакати іншою від своєї мовою, та поверхневність уособлюють залишки «традиційного скерца». Адже, це не може бути повноцінно смішно, позаяк ці люди, несуть в собі українське коріння, і замість того аби його висаджувати в сповнені чорноземом ґрунти, вони несуть його на поля окроплені ядом російської ідеології визначення себе як елітної культури.

Третій твір, що описує Шевельов, «Патетична соната». «Allegro molto vivace» - темп в музиці дуже швидкий, сповнений життєвої енергії. В описі із програмки зазначається: «Мідь приносить уривчасту воєнну тему. Є в цьому пишність і велич. Але коли наприкінці тема згасає, вибухи одчаю й зневаги здаються остаточно вичерпаними.» [40.]. І тема яку приносить «Патетична соната» дійсно воєнна, про революцію. Про війну, знову ж таки, внутрішнього і зовнішнього, форми та змісту. Марина обрала форму, відкинувши зміст, як неефективний інструмент змін, і – програла.

Останнім твором у творчості Миколи Куліша була найбільш песимістична, переповнена гіркою іронією п'єса «Маклена Граса». Фінал Шостої симфонії за Шевельовим. Твір який ставить жирну крапку у пошуках Кулішем есенції людського буття. Абсурдність як наскрізний мотив п'єси, ніби не залишає шансів на щасливе майбутнє. «Патетична симфонія Куліша доходить тут свого кінця. Ми чуємо, як грудка землі падає на труну героя його творчості, єдиного героя її, що ним була людина» [40.].

Трагічно, життя Куліша обірвалося в 1937 році в розпал сталінських чисток. Він був заарештований радянською владою і страчений, ставши жертвою репресивного режиму. Проте його спадщина вистояла, а твори продовжували надихати наступні покоління українських письменників і художників.

4.2 Екзистенційні мотиви в творі «Народний Малахій».

Жан Поль Сартр у своїй роботі «Екзистенціалізм - це гуманізм» заглиблюється в поняття відповідальності в контексті екзистенціалізму та відсутності Бога. Центральною в екзистенціальній філософії Сартра є ідея про те, що люди володіють абсолютною свободою і що їхнє існування передують будь-якій фіксованій сутності або заздалегідь визначеним цінностям. Без Бога людина несе повну відповідальність за свій вибір і вчинки.

Сартр підкреслює глибокі наслідки цієї екзистенціальної свободи. Замість того, щоб звинувачувати зовнішні фактори чи обставини, Сартр закликає людей прийняти свою свободу і визнати, що вони мають владу формувати своє життя через свій вибір.

Однак відповідальність, за Сартром, виходить за межі індивідуальних дій і охоплює відповідальність перед людством в цілому. В той час як екзистенціалізм наголошує на індивідуальній свободі, Сартр стверджує, що наш вибір і дії мають колективний вплив. Наші рішення сприяють формуванню світу

та спільного людського досвіду. Таким чином, ми несемо моральний обов'язок діяти так, як ми хотіли б, аби діяли інші люди. Відповідно, ми стаємо відповідальними не лише за індивідуальний вибір, а й за вибір людства загалом.

За відсутності зовнішніх моральних авторитетів Сартр підкреслює важливість моральної автономії та автентичності. Він заохочує людей реалізовувати свою свободу відповідно до власних цінностей і принципів, а не підкорятися суспільним очікуванням чи зовнішнім впливам. Справжня відповідальність, за Сартром, полягає у здатності діяти відповідно до власних автентичних переконань.

Саме важливість креслення власних моральних орієнтирів та вимальовування цінностей стало проблемою для головного персонажа п'єси Миколи Куліша – «Народний Малахій». Малахій Стаканчик все своє життя був зразковим християнином: «...найвірніший християнин був і на клиросі 27 год виспівав, а що вже святоє письмо, то до букочки знаєш!». [18.] Це дає нам можливість припустити, що герой жив послуговуючись божими приписами. Він не мав можливості відчувати тривогу перед відповідальністю яку несе за собою будь-який зроблений вчинок, йому не потрібно було обирати, адже як знавець Біблії, він був навчений, що є правильно, а що – ні.

Малахій Стаканчик зрікається Бога, і це мало б бути початком опису проблеми закинутості та тривожності людини, для якої Бога не існує. Для такого героя мала б настати екзистенційна криза, моральна дилема перед вибором: покидати сім'ю заради більш важливої мети, чи залишитись як того просять родичі. Проте Малахій не сумнівається, в його виборі зображена однастайність та залізність остаточного рішення. Тієї ваги відповідальності за вибір, про яку пишуть екзистенціалісти, для Стаканчика немає, від того немає і тривоги перед можливістю вчинити неправильно. Немає і довгих роздумів та краяття душі у пошуках вірного рішення.

Малахій Стаканчик уособлює досить поверхневу людину, яка не намагається проникнутись ідеями суцільно, а задовольняється основними

визначеннями. Це можна поміти в його фанатичній, чи правильніше сказати релігійній вірі в соціалізм. Віра Агеєва влучно зазначає: «Малахій не вільний у своєму виборі, він лише сповідує нового бога. Тепер це – революція, яка й дала містечковому поштареві “право на велику подорож”, сміливість писати “листи до раднаркомів України”... Він упевнився, що Бог помер, але не прийшов до висновку про власну і тільки власну відповідальність кожної людини.» [5.] Ця віра в соціалізм гарно обрамлена Кулішем біблійною формою: «... а ви ходите тут і ламаєте першу заповідь соціалізму – не кури!..», «Де б сказати їй, що не до гробу тепер єрусалимського нам треба йти, а до Ленінового Мавзолею, до нового Єрусалиму, плюс до нової Мекки – до Москви.».[18.] Такі алюзії до біблійних мотивів упевнюють в тому, що соціалізм є новою вірою Стаканчика. Відповідно, сам Малахій не втратив віри як перший крок назустріч екзистенціалістському існуванню, а просто замінив її іншою.

Цікаво, що Куліш використовує біблійні алюзії, щоб підкреслити паралелі між новознайденою вірою Малахії в соціалізм і релігійною відданістю. Посилаючись на біблійні мотиви і порівнюючи соціалізм з новим Єрусалимом або Меккою, Куліш підкреслює інтенсивність і палкість віри Малахії. Однак стає зрозуміло, що віра Малахії в соціалізм не веде його до справжнього екзистенціалістського існування, а радше стає ще однією формою сліпої відданості без глибшого самоаналізу та особистої відповідальності, які пропагує екзистенціалізм.

Важливим моментом є і мотив його заміни ролі Бога, чи скоріше Ісуса Христа в релігії соціалізму. Адже дії чи слова, які каже Малахій стаканчик, агітуючи «блакитні мрії» дуже схожі на Ісусові:

- «Вони ж слухають.
- Прекрасно!
- І Переказують!» [18.]

Як алюзія до слова Божого, «І казав Він до них: Ідть по цілому світові, та всьому створінню Євангелію проповідуйте!» [Марка 16:15]

4.3 Екзистенційні мотиви в творі «Маклена Граса».

Екзистенційна ідея абсурду в європейській драматургії 20 століття обертається навколо визнання безглуздості, ірраціональності та марності людського існування. Це концепція, яка підкреслює фундаментальну невідповідність між людським пошуком мети та байдужою, хаотичною природою всесвіту.

Абсурд у цих драмах часто передається за допомогою темного гумору, іронії та зіставлення суперечливих елементів. Персонажі борються з екзистенційними питаннями, такими як сенс життя, існування Бога, природа моралі та неминучість смерті. Вони протистоять абсурдності свого існування, відчуваючи почуття відчуження, тривоги та відчаю перед обличчям всесвіту, який видається байдужим і позбавленим власної мети.

Микола Куліш у своїй драмі «Маклена Граса» досліджує відчуття безглуздості, відчаю та марних пошуків мети у світі, де панує несправедливість, бідність та соціальна нерівність. Крізь призму абсурду герої стикаються з реальністю, позбавленою раціональності та послідовності, що штовхає їх на екстремальні вчинки та підкреслює абсурдну природу їхнього існування.

Перша дія створює підґрунтя для абсурду, яким пронизана вся п'еса. Несподівана пропозиція руки і серця Анелі від пана Зарембського, заможного власника фабрики, спочатку виглядає як проблиск надії нарешті піднятися сходами соціальної драбини, і буквально переїхати до житла, що знаходиться на вищому за їхній поверсі. Ми певні, така візуальна метафора абсолютно свідома, і показує на ієрахійну систему соціального статусу. Однак ця надія швидко розвіюється, коли розгортається реальність їхніх жахливих обставин. Зіставлення романтичних прагнень Анелі з кричущою бідністю та безробіттям, з якими стикаються Маклена та її сім'я, підкреслює абсурдність їхнього існування.

У другому акті абсурдність посилюється, оскільки герої стикаються з подальшими труднощами і відчувають глибоке почуття безпорадності. Закриття фабрики і неминучий приїзд нових орендарів символізують непередбачуваність і хаотичність їхнього життя. Про швидку зміну життя, Микола Куліш зазначав ще на початку драми: «Ой, Матіноко Божа! Все тепер на світі таке раптове, таке несподіване. Все мовби з-за рогу.» [19.]. Ця ідея раптовості, також була зауважена Камю у його есе «Міф про Сизіфа». Відмускаючи думку мандрувати вулицями у пошуках мети та сенсу життя, треб бути готовим рано чи пізно зустріти усвідомлення абсурдності, а разом із ним вірогідність втратити розуміння важливості життя. « Почуття абсурду може вдарити в обличчя будь-кого, на закруті байдуже якої вулиці.» [6.] Взаємодія між Зброжеком і Зарембським ілюструє абсурдність динаміки влади, коли Зброжек впирається своєю миттєвою перевагою, а потім стикається з власним фінансовим падінням.

У третьому акті абсурдність людського буття втілює Маклена, яка відчайдушно прагне вижити. Її рішення протистояти Зброжеку і вимагати справедливості відображає екзистенційну боротьбу проти несправедливості та свавілля долі. Зустріч між Макленою і Зброжеком досягає кульмінації, коли вона отримує гроші, але рве їх, символізуючи відмову від фальшивої надії та ілюзорних рішень, які пропонує несправедлива система. До того ж, саме Маклена стикається з усією абсурдністю життя, не усвідомлюючи її. В силу віку (13 років), героїня сповнена мрійливими думками про побудову комунізму, соціалізму, адже бажає побороти несправедливість капіталістичного суспільства. Впродовж твору її особистість деформується, і ми може спостерігати за цим. Починаючи

Присутність музиканта в собачій будці слугує джерелом споглядання і роздумів про абсурдність життя. Через їхній діалог музикант уособлює фігуру аутсайдера, відстороненого від суспільних норм і умовностей. Його філософські роздуми та запитання Маклени про вбивство людини ще більше підкреслюють абсурдність моральних кордонів та відчайдушний пошук власної волі в ірраціональному світі. Микола Куліш іронічно зобразив найбільш внутрішньо багатого персонажа у статусі людини, що посідає найнижчу сходинку соціальної драбини. Старий музикант, що вимушений жебракувати має всі внутрішні якості аристократа, людини привелійованої в капіталістичному суспільстві, але втратив зовнішнє підтвердження цьому. Це підкреслює діалог Падура та Маклени:

«Маклена: Хто... Ви?

Голос: Я! (Вилазить із будки). Я – як єдність самосвідомості в філософії, світова субстанція, невмируще я! Трансцендентальне за Гегелем. «Я!» Зякого виникає весь світ у Фіхте і навіть за матеріалізмом – вищий щабель у розвитку матерії – «я».

Маклена: (пізнавши). Ой, це ?.. Що грали на дудці перед паном Зарембським?..» [8.]

Таке нищівне руйнування Макленою важливості та значення смислового наповнення людини як особистості, її сутності, ще раз акцентує увагу на абсурдності світу, в якому внутрішнє не може виражати образ людини для оточуючих, а лише його дії залишають слід, помітний для людей навколо.

На відміну від Маклени, Падур не лише усвідомив абсурдність а й прийняв його «Падур, отже, постає мислителем, який має мужність іти за логікою думки до кінця, не тішачись рятівною ілюзією» [5.] зазначає Віра Агеєва. Він іде за думкою що «ступила в ті пустелі» [6.] абсурдності. Маклена ж в свою чергу лише ступає на цей шлях, не можна вимагати від тринадцятирічної дитини таких глибоких знань у проблематиці сутності життя. Проте, на що і акцентує увагу Микола Куліш, зовнішні обставини змушують дитину зростати із надзвичайною швидкістю. Такі зміни у свідомості не вбивають дитячої мрійливості, але в той час засіюють насіння екзистенційної закинутості, несправедливості та абсурдності людського життя.

П'єса «Маклена Граса» як і більшість творів М. Куліша, депресивна, песимістична з кінцівкою, що залишає у свідомості жевріти думку про безпомічність людини перед зовнішніми обставинами та її ницість порівняно із всесвітньою несправедливістю. Дуже нігілістично б звучала ця п'єса аби не власне Маклена, що все ще тримає на своїх маленьких дитячих плечах надію на краще майбутнє, на можливість змінити світовий порядок речей.

Загалом, "Маклена Граса" зображує екзистенційний абсурд життя через боротьбу, розчарування та екстремальні вчинки персонажів. П'єса відображає відчуття відчуження, марності та неможливості знайти сенс у світі, де панують свавільні сили та суспільна несправедливість. Кулішеве дослідження абсурду підкреслює невід'ємну абсурдність людського стану, кидаючи виклик глядачам протистояти парадоксам і складнощам існування в хаотичному та ірраціональному всесвіті.

5. Аналіз творчості Віктора Петрова-Домонтовича

5.1 Огляд літературного доробку Віктора Домонтовича

Віктор Петров-Домонтович був дуже різносторонньою особистістю.

Етнограф, літературознавець, фольклорист, археолог, історик, антрополог, та врешті-решт письменник. Як би цікаво не було дослідити його напрацювання в усіх сферах його знань, для нас важлива саме авторська «частина В. Домонтовича».

Першим літературним твором, що написав автор був «Розмови Екегартові з Карлом Гацці» 1925 року, проте світ побачив його лише в 1941. У 1928 році Домонтович пише та публікує роман «Дівчина з ведмедиком». Хоч це і був його формально дебютний твір, багато критиків відзначили вправну роботу письменника зі словом: «Навіть у край неприхильні критики відзначали, що в

повісті не було жадних ознак початківства.» [39.]. У цьому творі В. Домонтович зіштовхує представників двох різних епох, бачень світу: старе і нове. Іполит Миколайович є уособленням зразкового чоловіка патріархального устрою, вікторіанської доби, та ще й як зазначає Віра Агеєва: «...майже що зразковим персонажем соцреалістичної виробничої прози.» [2.]. В той час Зина приклад нової епохи, жінки прогресивний поглядів, яка шукає свободи своїм діям, яка хоче зруйнувати догми патріархального суспільства, і вона таки це робить, але, на жаль, лише для самої себе і, на жаль, руйнує себе.

Наступний твір, широковідомий публіці, став «Доктор Серафікус», написаний ще в 1928 році, проте виданий лише в 1947 р. На відміну від Варецького, прикладом досить реалістичної людини, системної, якщо так можна сказати, Василь Хрисанфович ніби абсолютно неіснуючий навіть у своєму літературному просторі. Інші персонажі цієї повісті, Вер та Корвин, також виступають проти банальності, вони хочуть бути іншим від загальної маси, Комаха ж відрізняється від інших не докладаючи до цього ніяких зусиль. Домонтович змальовує його як пляму, а не людину. Неможливу зрозуміти хто він такий, яке у нього ставлення до жінок, а яке до чоловіків, що для нього життя, і що для нього любов. Доктор Серафікус це дуже суперечливий персонаж для свого часу, про це нам каже автор, натякаючи на можливу гомосексуальність героя. Віра Агеєва пише: «Єдиний сексуальний досвід героя, про який дізнаємося з «доктора Серафікуса»[2.], - це його гомосексуальні стосунки з Корвиним.

Останнім вагомим оповіданням, що написав Домонтович було «Без ґрунту». Роман песимістичного характеру: «Здавалося, що Бог помер, а полишена на саму себе людина втратила ґрунт під ногами. Тож вона вже не вірила, що внаслідок її жертвних зусиль у цей світ прийде нове добро і всезагальне щастя.», так Віра Агеєва описує соціальний простір в творах Домонтовича. "Без ґрунту" здатністю Домонтовича заглиблюватися в глибини людської психіки. У романі переплітаються елементи реалізму із символічною

та метафоричною образністю, створюючи багатошарову оповідь, що спонукає до роздумів про людське буття та природу художньої творчості.

Роман "Без ґрунту", який вважається одним із найвизначніших творів Домонтовича, пропонує читачам дослідження екзистенційних тем, що спонукають до роздумів, та пронизливе зображення боротьби, з якою стикаються особистості в репресивному суспільстві. Вона є свідченням літературного таланту Домонтовича та його непохитної відданості мистецькій цілісності й особистій свободі.

Загалом, творчість Віктора Домонтовича залишила помітний слід в українській літературі. Його майстерне оповідання, нюансовані характеристики та дослідження екзистенційних тем сприяли формуванню літературного ландшафту свого часу. Своїми творами Домонтович кидав виклик суспільним конвенціям, заглиблювався у складні людські емоції та пропонував глибокі роздуми про людський досвід. Його твори продовжують знаходити відгук у читачів, надихаючи на роздуми та сприяючи глибшому розумінню людського буття.

5.2 Екзистенційні мотиви у творі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком».

Мотив свободи волі відіграє важливу роль в екзистенціалізмі - філософській течії, яка досліджує існування людини, її суб'єктивний досвід та відповідальність за власний вибір. Екзистенціалісти стверджують, що люди володіють свободою волі, і ця свобода супроводжується тягарем вибору та відповідальності за його наслідки.

Фрідріх Ніцше, видатний філософ-екзистенціаліст, мав унікальний погляд на свободу волі. Ніцше ставив під сумнів традиційні поняття свободи волі та моралі, заперечуючи ідею об'єктивних моральних цінностей і натомість наголошуючи на суб'єктивній природі людського існування. Він знаменито

заявив, що "Бог помер", маючи на увазі, що традиційні релігійні та моральні рамки більше не мають сили у світі, який стає дедалі більш секулярним. У цьому контексті Ніцше розмірковував про наслідки для людської свободи та поняття свободи волі.

Згідно з Ніцше, свобода волі не є вродженою та універсальною людською властивістю, а продуктом індивідуальної влади та самоствердження. Він відкидав ідею про те, що свобода волі може бути відокремлена від особистих бажань, пристрастей та інстинктів. Ніцше вважав, що людські вчинки зумовлені "волею до влади", вродженим прагненням утверджувати своє панування, долати перешкоди та досягати самоствердження. Ця воля до влади, на його думку, є фундаментальною рушійною силою людської поведінки та прийняття рішень.

В творі «Дівчина з ведмедиком» ми можемо простежити саме ніцшівське трактування свободи волі. Дівчинка Зина бунтує проти встановлених норм моралі, вона відкидає традиційне бачення на безневинність, сакральне значення жіночої цнотливості, та евфемізоване поняття «падіння» - як втрату цноти: «Падіння, дорогий Іполите Миколайовичу, не існує. Це забобон, створений, з одного боку, боязкістю старих дівчат та, з іншого, розпустою чоловіків.»[12].

Коли Варецький приходять до Техменєвих просити дозволу на шлюб із Зиною, вона керуючись інфантильним бажанням вчинити будь-що, що знищило б можливість вийти заміж, віддається двірникові. Цей момент важливий для нас, адже він піднімає питання вибору автентичного чи скерованого нашим підсвідомим, нашими бажаннями. Як писав Ніцше, людські вчинки зумовлені «волею до влади», так і Зинине рішення вчинити статевий акт з абсолютно першим зустрічним було скероване прагненням володіти собою. Адже в рамках патріархального світу, та і взагалі світу з чіткими кордонами моралі індивід має їм підпорядковуватись, а це, відповідно, обмежує категорії вибору.

Критикуючи поему Тараса Шевченка «Катерина», Зина намагається показати зміну епох, та описати проблему тих старих вікторіанських приписів моралі, що обмежували, в першу чергу, свободу жінки: «Як описується в цих

романах, дівчину, що народила дитину, ганьбили; батьки проклинали її й, проклявши, божеволіли, а вона в одчаї йшла на річку, шукала ополонку і в ополонці з дитиною на руках топилася. Тепер така ошукана дівчина йде в суд і в суді вчиняє позов на аліменти.» [12/]. Примітно є й те, що Домонтович, аби підкреслити програш героїні у боротьбі за свої ідеї, вводить в текст історію чоловіка, що вбив свою дружину, через якраз таки можливий позов на аліменти. В критиці Зиною системи давно внормованих правил поведінки можна розглядіти ще один екзистенційний мотив важливості автентичного бачення.

Ще Ніцше писав про важливість суб'єктивного, виходу за межі суспільних обмежень та прийняття своїх пристрастей та цінностей. Зина – єдиний персонаж твору (якщо не брати до уваги Стефана Хоминського) який уособлює в собі цю ідею, ба більше, намагається втілити її у життя. Вона говорить те, що думає, не перефразовуючи думки так, щоб вони не звучали «занадто вульгарно»: «У Зини є прикра звичка уникати описових зворотів і називати речі так, як їх називають». [12.]. Таке маскування справжнього, буттєвого і ненавидить дівчина. Вона втомилася від цих маскувань, придушування своїх справжніх бажань та намірів, аби існувати в цьому ляльковому суспільстві. Її бунт проти «правдоподібного» тому підтвердження, адже вона досить чітко пояснює своє ненависть до таких речей: «Треба зненавидіти все правдоподібне, бо воно тільки подібне на правду, але не є правда.» [12.].

У Варецькому Зина бачить одноступця, людину, яка розуміє її. Проте, це лише проекція її власних очікувань, бо насправді, для Іполита Миколайовича це все лише гра. Як можна помітити, після того як дівчина віддалась йому, він не переживає сильних душевних коливань, а запропонувати шлюб хоче, бо так «правильно»: «...то чи не лежить на мені певний моральний обов'язок захистити честь дівчини, щоб на неї не лягла жодна пляма людського злого поговору,»[12.]. Але Зина, тим що віддалась, якраз і хотіла зруйнувати ці традиції правильного, знищити можливість шлюбу. Коли ж Варецький знехтував її словами та порадами Гриба, щодо того щоб не просити руки дівчини, вона пішла на катастрофічний крок, можна сказати самогубство не

тілесне, а статусне. Віддавшись двірникові, і чітко заявивши про це перед усією сім'єю вона дійсно «впала» в очі того ж Іполита Миколайовича, та своєї сім'ї.

Проблемою вибору слугує їй те, що вона несвідомо обмежувала свободу інженера тим, що очікувала від нього тих дій, які вона вважала правильними та бажаними, що, власне, неможливо з точки погляду екзистенціалізму, адже кожна людина має робити свій власний вибір. В цьому розкриваються подвійні стандарти Зини, яка боролася за власну свободу волі, проте не хотіла приймати її в інших. Зина також не бере відповідальності за свої дії, що одним із фундаментальних мотивів філософії екзистенціалізму. У тому як склалося її життя вона звинувачує Варецького, вона навіть намагається його вбити. Зина хотіла аби Іполит Миколайович врятував її, але ж він не був зобов'язаний того робити. Не можна засуджувати людину за те, що вона зробила не той вибір який ти хочеш, щоб вона зробила. Проте Зина цього не розуміє, водночас намагаючись просвітити людей навколо щодо важливості самостійно діяти та приймати рішення.

5.3 Екзистенційні мотиви у творі В. Домонтовича «Доктор Серафікус».

Один з екзистенційних мотивів, що прослідковується в літературі – це відчуженність персонажа від суспільства в якому він перебуває. Цей мотив ми бачимо й у творі Домонтовича «Доктор Серафікус». Роман починається з того, що головний персонаж приходить на у скверик дорогою додому, щоб відпочити від «врочистої мовчазності бібліотеки», де його зустрічає маленька дівчинка Ірця. Увагу одразу привертає те, що «дядько Комаха» спілкується з дитиною, яка сприймає його не як людину, а власне як комаху. Це дає нам можливість вчитати несприйняття його оточуючими. Більш того, навіть після того, як маленька Ірця дізнається, що він не справжній «комашиний тато», вона все одно відмовляється сприймати його як людину та іменує його «пупсом».

Інший персонаж книги, друг Серафікуса, також не сприймає його як людину. Це можна помітити в описі Комахи який Корвин дає Вер: «Серафікус не людина, а так, амфібія, моллюск, якась фікція. Так, паперова силуета. Тінь од людини. Гомункулус.» В цьому ми можемо вчитати одну із форм реалізацій мотиву відчуження. Тема відчуження часто спонукає до дослідження особистої ідентичності та пошуку автентичності. Персонажі, які переживають відчуження, можуть ставити під сумнів власне "я", відчуваючи відірваність від своїх справжніх бажань, цінностей і прагнень. Вони можуть боротися з внутрішніми конфліктами, суспільним тиском або відчуттям фрагментації всередині себе. Ця екзистенційна криза ідентичності може проявлятися по-різному. В переважній більшості персонаж є самостійним у зображенні цієї проблеми шляхом самоаналізу, бунту проти суспільних норм моралі та цінностей. Проте, наш персонаж не усвідомлює свого кризового становища, і наратив відчуженості обмальовується зовнішніми елементами. Так, наприклад, повертаючись до опису Серафікуса від Корвина, ставлення Ірці до Комахи, автор описує проблему ізольованості героя, яку він підсвідомо може й розуміє, але не усвідомлює повністю. Персонаж, який втілює екзистенційний мотив відчуження здебільшого описує його через пошук власного «я», копання в собі як в індивідуальній особистості, проте за доктора Серафікуса це роблять інші: Корвин, Вер, Ірця й сам наратор (думки якого переплітаються з думками Корвина). Така форма зображення цього екзистенційного мотиву ще більше підкреслює ізоляцію персонажа від суспільства та від самого себе.

Цікавим моментом для нас те, що Петров дав Серафікусу прізвище Комаха. Вибір прізвища автором може бути свідомим і пов'язаним з романом Франца Кафки "Перевтілення". Варто зазначити, що Домонтович знав німецьку мову, перекладав німецьких авторів. Враховуючи ці фактори, можна припустити, що він міг бути знайомий з "Перевтіленням" Кафки і навмисно зашифрував алюзію на головного героя К., який зазнає перетворення на таргана.

Присвоюючи персонажу прізвище "Комаха", Домонтович, можливо, проводив паралель між власною оповіддю та дослідженням Кафкою

екзистенційних тем і абсурдності людського існування. Трансформація К. у романі Кафки репрезентує радикальний відхід від нормальності та від'єднання від суспільних норм, що перегукується з екзистенційним мотивом відчуження який втілює в собі власне сам персонаж Домонтовича Серафікуса.

Саме ім'я "Комаха" може мати символічне значення. У контексті відчуження та відірваності персонажа від суспільства ім'я може викликати відчуття інакшості або гротескного перетворення.

Однак важливо зазначити, що без прямих доказів чи висловлювань самого Домонтовича ми не можемо остаточно встановити реальність назви "Комаха" як алюзії на "Перевтілення" Кафки. Така можливість залишається спекулятивною, але інтригуючою, зважаючи на літературний бекграунд Домонтовича, його знання німецької літератури та схильність до інтертекстуальності.

Інший спосіб зображення мотиву відчуження, який використовує Домонтович у своєму творі «Доктор Серафікус» - пошук дефініції поняття людини та дієслова «жити». Автор порушує питання розуміння процесуальності життя: «Він живе якимось по-іншому, ніби й не живе зовсім, ніби боїться жити, ніби боїться доторкнутися до життя, ніби живе непомітно, вгамовано, мовчазно». Цитата вказує на те, що є у життя є визначеність та своя форма, яку Комаха не здатен досягнути, від того й не може жити. Фраза «живе якимось по-іншому» вказує на уставленні суспільні норми стосовно «правильного» життя, від того у неможливості Серафікуса жити за нормами Петров зображає несвідомий бунт героя проти соціуму, що є одним із провідних мотивів, які використовують екзистенціалісти. Його бунт проти норм Домонтович також змальовує і в дитячому нерозуміння, чому чоловік не може народити дитину без участі жінки. Таке абсурдне заперечення біологічних законів природи ще раз доводить неналежність героя не просто до суспільства, а взагалі до світу в якому він існує. У "Докторі Серафікусі" Домонтович зображує екзистенційну ідею відчуження людини від суспільства, змальовуючи головного героя інфантильним і нездатним досягнути базові соціальні норми та стосунки.

Нездатність героя зрозуміти фундаментальні аспекти людського існування, такі як продовження роду та романтичні стосунки, підкреслює його відірваність від суспільних очікувань і норм. Зображення життя головного героя як радше існування, аніж по-справжньому прожитого життя, ще більше підкреслює його екзистенційну скруту. Проте сам Серафікус не відчував цього, адже багато дій які він робив переносили його в іншу «реальність», світ, що конструювала його власна фантазія. Роман з Тасею, який Комаха не просто собі придумав, а й продумав, наповнив деталями та умовностями, що й зробило його таким реальний в уявленні Серафікуса. Ще на початку, Петров натякає нам на мотив фантазійності головного персонажа, коли той грає з Ірцею:

« - Дядю Пупс, упати.

Ну, Ірцю, мені не хочеться падати. До того ж тут насмічено й брудно.

Та ні! Ти ніби впади.

А, ніби? Гаразд! Я ніби впав.»[13.]

«Ніби – улюблена схема слів, думок, вчинків Ірчиних. В ніби, в уявлене неначе замкнено всі події, все коло її днів. Вона задовольняється з ніби. Проводячи межу між ніби й тим, що є, вона ясно відчуває різницю, що відокремлює ніби від реальності, але не надає особливого значення цій різниці.» [13.]. Занотовуючи в свій щоденник таки характеристику Ірчиних дій, Серафікус не усвідомлював, що він робить те саме, проте не в ігровому форматі, а в реальному житті. Він записував уявні діалоги з Вер, проте ніколи не спромігся реалізувати їх. Абстрагується від реального світу, коли сідає до роботи чи до гри на фортепіано на стільки, що не помічає абсолютно жодної події, що відбувається навколо. «Самотність головного героя, страх, нерозуміння особливостей нового часу, невідповідність його технократизму активному біологічному розвиткові життя, а звідси й трагічне несприйняття навколишнього світу, який не відповідає його внутрішній схемі, ірраціональність ідей, яка впливає із заперечення цього світу, - все це ознаки притаманні екзистенціалізму» пише Ігор Васишин. [9.]

6. Порівняння трактування екзистенційних тем у творах М. Куліша та В. Домонтовича

Дослідження екзистенціальної тематики в літературі вже давно приваблює літературознавців та ентузіастів. У цьому дослідженні ми заглибились у творчість двох видатних українських авторів, Миколи Куліша та Віктора Домонтовича, щоб порівняти та проаналізувати їхні інтерпретації екзистенційних тем. Обидва автори зробили значний внесок в українську літературу, кожен зі своїми унікальними поглядами та художніми підходами.

Розглядаючи їхні твори поруч, ми прагнемо пролити світло на розбіжності та збіги у зображенні екзистенціалізму, дослідити основні філософські ідеї, характеристики та наративні прийоми, якими послуговувалися Куліш і Домонтович. Цей порівняльний аналіз не лише поглибить наше розуміння цих двох видатних письменників, але й надасть цінну інформацію про різноманітні прояви екзистенціалізму в українській літературній традиції.

Насамперед варто порівняти твори одного автора між собою, а потім порівняти вже авторів. Микола Куліш у «Народному Малахію» досліджує екзистенційні мотиви відповідальності, вибору та відсутності Бога в контексті української літератури. Через образ Малахія Стаканчика Куліш зображує поверхневе розуміння екзистенціалізму, де головний герой замінює релігійну відданість палкою вірою в соціалізм. Таке дослідження екзистенціальних тем пропонує розуміння складнощів людського існування та різних способів, якими індивіди орієнтуються у своєму виборі та відповідальності за відсутності зовнішнього морального авторитету.

У драмі Миколи Куліша "Маклена Ѓраса" різні екзистенційні мотиви використовуються для висвітлення теми абсурдності та марності людського існування. П'єса заглиблюється у відчуття безглуздості та відчаю, які переживають герої, що живуть у світі, де панує соціальна нерівність та несправедливість.

Концепція абсурду зображена за допомогою чорного гумору, іронії та зіставлення суперечливих елементів. Персонажі борються з екзистенційними питаннями про сенс життя, існування Бога, природу моралі та неминучість смерті. Вони стикаються з абсурдністю свого існування, відчуваючи відчуженість, тривогу і зневіру перед обличчям всесвіту, який видається байдужим і позбавленим мети.

Отже, Микола Куліш у своїх п'єсах «Народний Малахій» та «Маклена Ѓраса» звертається до таких екзистенційних мотивів, як свобода вибору,

відповідальність за вибір, відсутність Бога і відповідно закинутість, та абсурдність.

У "Дівчині з ведмедиком" Домонтовича простежуються кілька екзистенційних мотивів у зображенні свободи волі та індивідуальності. У п'єсі досліджується концепція свободи волі з точки зору Фрідріха Ніцше, яка кидає виклик традиційним уявленням про мораль і підкреслює суб'єктивний характер людського існування. Ніцше підкреслював важливість суб'єктивності та звільнення від соціальних обмежень, щоб прийняти свої пристрасті та цінності. Зина втілює цю ідею, висловлюючи свої думки прямо і зневажаючи маскування чи ввічливі евфемізми. Вона бунтує проти несправжності та придушення бажань у суспільстві, яке вимагає конформізму. Бунт Зини проти "правдоподібного" - це екзистенційний акт, зумовлений її прагненням до правди та автентичності. П'єса порушує питання свободи волі, суспільних обмежень та відповідальності, яку несе людина за свій вибір у формуванні власного існування.

У "Докторі Серафікусі" Домонтовича кілька екзистенційних мотивів, пов'язаних з відчуженням, використовуються для дослідження відірваності головного героя від суспільства та власної ідентичності. Відчуження персонажа проявляється через його взаємодію з іншими, які сприймають його як комаху, а не людину. Іншим аспектом відчуження, зображеним у романі, є пошук героєм визначення того, що означає бути людиною і жити. Серафікус зображений як такий, що живе інакше, ніби боїться торкатися життя і живе непоміченим. Його нездатність відповідати соціальним нормам і дитяче нерозуміння основних людських понять підкреслюють його бунт проти суспільних очікувань. Таке зображення перегукується з екзистенційною ідеєю відчуження та відірваності героя від світу, в якому він існує.

І Куліш, і Домонтович досліджували екзистенційні теми у своїх творах, але підходили до них по-різному і зосереджувалися на різних аспектах людського буття. У "Народному Малахові" Куліша одним із центральних екзистенційних

мотивів є пошук особистої ідентичності та боротьба за віднайдення сенсу життя. Головний герой, Малахій, переживає трансформаційну подорож, ставлячи під сумнів своє місце у світі та борючись із суперечністю між власними бажаннями та суспільними очікуваннями. Екзистенційна криза Малахія характеризується його внутрішніми конфліктами, самоаналізом і бунтом проти гнітючого соціального порядку. Він прагне свободи, самовираження та реалізації свого автентичного "я".

З іншого боку, "Дівчина з ведмедиком" та "Доктор Серафікус" Домонтовича заглиблюються в теми відчуження та відірваності індивіда від суспільства. У цих творах герої переживають почуття відчуження і намагаються знайти прийняття та розуміння з боку інших. Протагоністи цих романів відірвані від загальноприйнятих соціальних норм і часто виявляються відкинутими або незрозумілими оточуючими. Відчуження змушує їх ставити під сумнів власну ідентичність і шукати автентичності та самоствердження у світі, який не визнає їхньої справжньої сутності.

У той час як Куліш зосереджується на пошуку особистої ідентичності та напрузі між людиною і суспільством, у творах Домонтовича акцентується тема відчуження та боротьби за визнання і розуміння. Обидва автори досліджують екзистенційні мотиви, але підхід Куліша є більш інтроспективним та індивідуально-центрованим, тоді як твори Домонтовича підкреслюють відірваність персонажів від соціальної структури та їхнє прагнення бути прийнятими.

7. Висновок

Таким чином, в ході нашого дослідження, ми змогли проаналізувати творчість Миколи Куліша та Віктора Домонтовича на предмет наявності екзистенційних мотивів у їхніх творах. Ми визначили основні ідеї

екзистенціалізму, які використовували письменники, та порівняли їх один з одним. Як зазначалося вище, підхід Куліша є більш інтроспективним, використовуючи психологічну глибину та складний розвиток персонажів. Домонтович використовує зовнішні елементи для зображення екзистенційних мотивів відчуження та роз'єднаності. Він зосереджується на тому, як героїв сприймають інші, та на їхній взаємодії з суспільством, висвітлюючи виклики, з якими вони стикаються у своєму прагненні до визнання.

Основними мотивами, до яких звертався Куліш були абсурдність, свобода вибору, відповідальність за зроблений вибір, закинутість. Домонтович, в свою чергу, описував мотиви відчуженості, закинутості, свободи вибору та відповідальності за зроблений вибір, пошук автентичності.

Романи Куліша зосереджені на пошуках особистої ідентичності та боротьбі за віднайдення сенсу життя. Герої його творів, такі як Малахій, проходять через трансформаційний досвід, ставлячи під сумнів своє місце у світі та долаючи напругу між індивідуальними бажаннями та суспільними очікуваннями. Куліш заглиблюється у внутрішні конфлікти персонажів, їхній самоаналіз і бунт проти гнітючих соціальних норм, оскільки вони прагнуть свободи, самовираження та реалізації свого справжнього "я".

З іншого боку, роботи Домонтовича зосереджені на темі відчуження та відірваності від суспільства. Його герої переживають глибоке почуття неналежності до суспільства, в якому перебувають, часто відчуваючи, що їх відкидають або не розуміють оточуючі. Герої "Дівчини з ведмедиком" та "Доктора Серафікуса" борються за визнання та розуміння, що спонукає їх до пошуку автентичності й самоствердження у світі, який не визнає їхньої істинної сутності.

8. Джерела:

1. Агеєва, Віра Павлівна, Шлях до Абсолюту. Філософські та літературні пошуки Віктора Домонтовича / Віра Агеєва // Український Тиждень. - 2019. - 17 жовтня (№ 42).
2. Агеєва, Віра Павлівна, Мовні ігри В. Домонтовича / Віра Агеєва // Домонтович В. Дівчина з ведмедиком : роман ; Болотяна лукроза : оповідання та нариси. - Київ : Критика, 2000. - С. 3-20.
3. Агеєва, Віра Павлівна, Дзеркала й задзеркала Віктора Домонтовича / Віра Агеєва. // Самотній мандрівник простує по самотній дорозі : романізовані біографії / Віктор Домонтович ; [передм. та упорядкув. В. Агеєвої]. - К. : Спадщина, 2012. - С. 3-19.
4. Агеєва, Віра Павлівна, Радянський шпигун в українському авангарді. Віктор Петров-Домонтович [електронний ресурс] / Віра Агеєва // Локальна історія. - Електронні дані. - 2021. --
<https://localhistory.org.ua/texts/statti/radianskii-shpigun-v-ukrayinskomu-avangardi/>
5. Агеєва, Віра Павлівна, Екзистенційні мотиви у драматургії Миколи Куліша / В. П. Агеєва // Наукові записки НаУКМА. - 1998. - Т. 4 : Філологія. - С. 52-59.
6. Альберт Камю. Міф про Сізіфа.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kamiu_Alber/Mif_pro_Sizifa.pdf
7. Блохіна, Наталія. Екзистенціальний дискурс драматургії Миколи Куліша / Наталія Блохіна // Магістеріум. Вип. 2. Літературознавчі студії / [ред. та упоряд. В. П. Моренець]. - Київ, 1999. - С. 36-40.
8. Брюховецький, В'ячеслав Степанович, Віктор Петров : верхі долі - в'єрхи і долі / В'ячеслав Брюховецький. - [Київ] : Темпора, 2013. - 167 с.
9. Васишин І. Віртуальний світ українського екзистенціалізму (Ю. Косач і В. Домонтович). Слово і час. 2003. № 6. С. 70–75
10. Городнюк Н. (2017). В. Домонтович та В. Набоков крізь призму “окулярів”: текст – інтертекст – метатекст. *Слово і Час*, (8), 48-56.

- 11.Гричаник, Н. І., Амельченко, О. ФЕНОМЕН ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ В СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ Голова конференції-Богданов Ігор Тимофійович, доктор педагогічних наук, 2019 р., С. 98 - 100
- 12.Домонтович В. Дівчина з ведмедиком
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3234>
- 13.Домонтович В. Доктор Серафікус
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3233>
- 14.Єпіфанова А. А. Творчість М. Куліша в оцінці Ю. Шевельова / А. А. Єпіфанова // Постать Юрія Шевельова в історії української науки та культури : зб. наук. пр. за матер. конф. студ. й наук. молоді., Харків, 11 листоп. 2016 р. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Харків : ХНПУ, 2017. – С. 22–25.
- 15.Капленко, О. М. (2021). Інтерпретаційна парадигма творчості В. Домонтовича. *Література та культура Полісся*, 102(17f), 81-89.
- 16.Кодак, Микола Пилипович, Драматика Миколи Куліша : ("Патетична соната") / Микола Кодак. - Луцьк : Твердиня, 2011. - 110 с.
- 17.Криворучко, З. С. ВПЛИВ ІДЕЙ ФІЛОСОФСЬКОГО ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ НА ЛІТЕРАТУРУ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, С. 48.
- 18.Куліш М. Народний Малахій
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1088>
- 19.Куліш М. Маклена Граса
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2746>
- 20.Кьєркегор, С. Страх и трепет / С. Кьєркегор. - М. : Республика, 1993. - 382 с. - Пер. с дат.
- 21.Ліберт, Євгенія Олександрівна. Драматургія Миколи Куліша: інтерпретації біблійного тексту : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Ліберт Євгенія Олександрівна ;

- Національний університет "Києво-Могилянська академія". - К. : [б. в.], 2010. - 220 с.
22. Малівський, А. М. Особистісні мотиви філософування: Картезій та К'єркегор / А. М. Малівський // Антропологічні виміри філософських досліджень. – 2018. – Вип. 13. – С. 124–133.
23. Михайлин, І.Л. Бунтар проти абсурду, або відповідь А. Камю на запити масового суспільства [Текст] / І.Л. Михайлин // Філологічні трактати. - 2016. - Т.8, №1. - С. 150-162.
24. Назаревич, Л. Т. Екзистенційність як філософська та художньо-естетична домінанта української малої прози кінця ХІХ - початку ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 - теорія літератури / Л. Т. Назаревич ; ТНПУ ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 20 с.
25. Назаревич Л. Т. Екзистенційність як домінантна риса літератури доби модернізму / Л. Т. Назаревич // Міжнаціональні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій : монографія / [за ред. Р. Гром'яка]. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – С. 70– 92.
26. Назаревич Л. Т. Екзистенція митця в епоху політичної та духовної кризи «зламу віків» / Л. Т. Назаревич // Питання літературознавства. Науковий збірник. Випуск 12 (69). – Чернівці : Рута, 2005, С. 23–31.
27. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі/ Пер. з нім. А.Онишко. - Львів: Літопис, 2002. - 320 с
28. Павлишин, Людмила Григорівна. Проблема сенсу життя у філософії Фрідріха Вільгельма Ніцше : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.05 / Л. Г. Павлишин ; керівник роботи М. Ю. Савельєва ; М-во освіти і науки України, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ, 2009. - 20 с.
29. Павлишин Л. Г. Моральні цінності як невід'ємний атрибут духовного життя людини / Павлишин Л. Г. // Аксіологічні аспекти трансформації сучасного українського суспільства: матеріали Всеукр. наук.-практ.

- конф., 27-28 квіт. 2007 р., Івано-Франківськ. — Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. — С. 200–201.
30. Пелешенко, Наталія Іванівна, Дискурс бароко у творчості Віктора Петрова-Домонтовича / Наталія Пелешенко // Медієвістика : зб. наук. ст. / Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка, Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. - Одеса : Астропринт, 2006. - Вип. 4. - С. 162-184.
31. Пелешенко, Олена Юріївна. Інтекст "ходіння до раю" в драмі Миколи Куліша "Народний Малахій" / Пелешенко О. Ю. // Магістеріум. Літературознавчі студії. - 2017. - Вип. 69. - С. 28-38.
32. Полюхович, Ольга Павлівна, Уявні виміри ідентичности в творчості В. Домонтовича ("Доктор Серафікус", "Без ґрунту") / Ольга Полюхович // Spheres of Culture / Maria Curie-Sklodovska University in Lublin. - 2013. - Vol. 5. - P. 125-132.
33. Свято, Роксолана Василівна, І Петров, і Бер, і Домонтович / Роксоляна Свято // Кур'єр Кривбасу. - 2013. - № 281-282-283. - С. 370-373.
34. Семків, Ростислав Андрійович, Сексуальна революція і фото в стилі ню: "Дівчина з ведмедиком" Домонтовича [електронний ресурс] / Ростислав Семків, Віра Агеєва // Шалені авторки. - 2023. - 25 січня. - <https://www.youtube.com/watch?v=gZhkBkeOiMg>
35. Семків, Ростислав Андрійович, "Доктор Серафікус" Домонтовича: чому Комаха боявся жінок [електронний ресурс] / Ростислав Семків, Віра Агеєва // Шалені авторки. - 2023. - 22 березня. - <https://www.youtube.com/watch?v=xY5bWpptcew>
36. Стеценко В. Екзистенціалізм як "філософія людини" ХХ сторіччя / В. Стеценко // Соціогуманітарні проблеми людини. — 2010. — № 4. — С. 44-54.
37. Сулима-Блохина О. Квітка і Куліш : основоположники української новелі / Мюнхен : [б. в.], 1969. 102 с.
38. Швець, Юлій Юхимович. Вічний бунт Миколи Куліша (до 130-річчя) / Юлій Швець // Кіно-Театр. - 2023. - № 2. - С. 42-45.

39. Шерех, Юрій. Поза книжками і з книжок / Юрій Шерех, ред. рада: В. Шевчук та ін., упоряд. Р. Корогодський, М. Тарнавський. – Київ: Час, 1998. – 447 с.
40. Шевельов Ю. Не для дітей -
https://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Ne_dlia_ditei/
41. ЯКОВЕНКО, М. Л. Сьорен К'єркегор і начала екзистенціальної естетики. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2010, 43: 217-224.
42. The Existential vs. the Absurd: The Aesthetics of Nietzsche and Camus
George F. Seffler / The Journal of Aesthetics and Art Criticism/ Vol. 32, No. 3
(Spring, 1974), pp. 415-421.
43. Leryokhin, Y. «ГРАНИЧНІ СИТУАЦІЇ»: РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ У ЛІТЕРАТУРІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ. ВІСНИК ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ. Серія іноземні мови, С. 16.
44. МАМЕДОВА, Ч. Е. ПРОБЛЕМА СТРАХУ У ФІЛОСОФІЇ С. К'ЄРКЕГОРА. 2015. PhD Thesis. Національний авіаційний університет.

